

СТАДІЇ РОЗВИТКУ АБО СТАДІЇ ЗАНЕПАДУ? СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ ЛЕНІНСЬКИХ РЕЖИМІВ

У статті проаналізовано стадії розвитку ленінських режимів та стверджується, що ці режими проходять такі етапи адаптації до свого середовища, а саме: трансформацію, консолідацію та інтеграцію. Остання фаза намагалась примирити нове, складніше соціальне і культурне оточення з вимогами режиму. Неспроможність розв'язати конфлікт між партійними кадрами та "громадянами" і призвела до зникнення ленінізму як альтернативного стилю життя.

Людські спільноти підтримують своє існування завдяки інерції, страху, надії або вірі.
Е. Гелнер.

Якби люди уявили пролетаріат лише як групу, що гарячково намагається здобути холодильники, відпустки або владу, наскільки інтенсивним було б їхнє бажання, включаючи самих членів пролетаріату, віддати за це життя?
Б. Андерсон.

Вступ

Дослідження ленінізму як харизматичного феномена не може бути обмеженим ідеально-типичним аналізом такого режиму й повинно доповнюватися історико-соціологічним вивченням стадій розвитку, які визначали характер організаційних та ідеологічних конфігурацій кожного періоду існування ленінського режиму, які були спільними — типологічно, а не хронологічно — для кожної окремої країни з тих, що належали до ленінського блоку. Ідентифікація стадій розвитку ленінських режимів може сприяти не лише кращому розумінню їхньої внутрішньої динаміки, а й взаємодії між режимами, які належали до різних ступенів розвитку (СРСР і Китай, наприклад).

Американський дослідник Кен Джавіт ідентифікував три стадії розвитку та пов'язані з ними далекосяжні завдання, притаманні ленінізму: "першою є трансформація старого суспільства; другою — консолідація революційного режиму; третьою... є включення: спроба партійної еліти розширити внутрішні кордони політичної та виробничої систем режиму, розвинути його систему прийняття рішень, інтегруватись із неофіційними (наприклад, неапаратними) секторами суспільства та відмовитись від жорсткої ізоляції від суспільства" [1].

Трансформаційні та консолідаційні зусилля ленінських режимів

Основним завданням ленінського режиму періоду трансформації є повне знищення або радикальна зміна цінностей, структури та поведінки традиційних еліт, які розглядаються ленінською партією як такі, що створюють або можуть створювати альтернативні центри політичної влади. Трансформація передбачає конфлікт між режимом та суспільством, яке має бути реконструйоване.

Нестабільність соціально-політичної ситуації, за якої більшовики прийшли до влади, вимагала від партії реагувати на конфліктні імперативи як всередині партії, так і vis-a-vis суспільства. Всередині самої партії це формулюється як вимога примирити централізм із автономією партійних діячів на місцях; щодо суспільства партія повинна не лише здобути соціально-політичну підтримку, а й контролювати соціум. Така констеляція факторів призводить до підвищення організаційного впливу індивідуальних кадрів — "харизматиків" (приклад — герої громадянської війни) та до пошуку альянсів із соціальними прошарками, які є стратегічно важливими для перемоги над "класовим ворогом" (тимчасовий союз із військово-політичною орга-

нізацією селянства — махновцями — слугує емпіричним підтвердженням цієї тези).

Порівняння революційних режимів та реформаторських політичних рухів допомагає висвітлити неповторні риси трансформаційної стадії ленінізму — ми можемо відрізнити ці два типи режимів за мірою схильності до того, щоб "вести переговори, досягати компромісів та інкорпорувати традиційні елементи ще до того, коли було повністю трансформовано їхню соціальну, культурну та політичну ролі. ...Революційні режими намагаються заперечити структурну цілісність традиційних елементів, хоча й погоджуються з їхньою індивідуальною асиміляцією" [2]. Останнє твердження не заперечує можливості "змішування певних аспектів традиції та модерності" [3]; але головна відмінність між революційними та реформаторськими режимами полягає в тому, що традиційні елементи спершу трансформуються ленінцями, а лише згодом може здійснюватись їх вибіркова реінтеграція. Більше того, сам К. Джавіт схильний захищати доволі радикальну тезу, згідно з якою "виглядає так, що в тих ситуаціях, у яких традиційні цінності та інституції є фундаментально антитектичними з орієнтаціями на досягнення та секулярно-егалітарні норми, послідовна та повна розбудова нації є неможливою без здійснення революційного прориву, під час якого старі цінності та інституції втрачають свою владу суттєво впливати на формування соціальних процесів" [4].

Друга стадія еволюції інституцій ленінських режимів — консолідація — настає за трансформацією і має на меті створення політичної спільноти (нелегке завдання, враховуючи, що наприкінці громадянської війни кількість більшовиків у Росії ледь перевищувала 500 тисяч) та розбудову інституцій політичної системи нового режиму. Ленінська політична спільнота (ефективно редукована до партійних кадрів) має ізолювати себе від поки що нереконструйованого суспільства, таким чином, зусилля партії спрямовані на унеможливлення впливу "ворожих" суспільних сил на інститути, цінності та практики, які захищаються режимом.

Під час консолідаційної стадії ленінський режим набуває системних характеристик: "По-перше, принцип диктатури пролетаріату набуває визначального характеру у формуванні взаємодії як між режимом і суспільством, так і в рамках внутрішньої структури самого режиму. Відтак, можна визначити три структурні аспекти цього політичного принципу: а) явна і послідовна політика відокремлення та протиставлення еліти й режиму суспільству; б) активне використання примусу та насильства, які стають

вельми поширеними, і значно менша роль переконання...; в) тенденція ленінських партій монополізувати публічну сферу, яка ґрунтується на прийнятті повної та безпосередньої відповідальності за суспільний розвиток і відповідній концентрації прийняття рішень у рамках партії. ...По-друге, системно спрямовані режими переймаються швидким розвитком своїх суспільств і постійною мобілізацією ресурсів" [5].

Зміна акцентів з боку режиму на стадії консолідації призводить також і до переформулювання вимог до партійних кадрів — партія намагається запропонувати себе в якості єдиної референтної групи (представником якої виступає її керівництво), що вимагає нероздільної лояльності з боку функціонерів. Як слушно зауважує Джавіт, "революційні партії не були тими інституціями, що вперше створили та скористались ситуацією, в якій використовуються певні форми ізоляції для розбудови свого інституційного ядра. У своєму прагненні створити кадри з мінімумом відданості до зовнішнього оточення монастирі так само переймалися проблемою індоктринації" [6], тобто "ідеологічної обробки" ченців.

В цілому ж стадія консолідації доповнює військово-політичне знищення конкуруючих еліт (досягнення трансформаційного періоду) руйнацією соціальних, економічних і культурних інституцій суспільства. Образом ленінського режиму на такій стадії є фортеця середньовічного лицарського ордену — улюблена аналогія "консолідатора" ленінізму в СРСР Сталіна. Керівництво ленінської партії виходить за межі традиційної інтерпретації політичних структур панування як "уряду" чи "бюрократії"; режим створює нормативний і сакральний порядок, який нагадував "основний принцип індонезійського (індуїстського за своєю суттю.— П. К.) керування державою — двір (court) повинен бути копією космосу, а царство — копією двору (court), де король розташовується на "порозі сприйняття" між богами та людьми і є образом, що опосередковує обидва світи; а двір розбудовується майже у повній відповідності до геометричної діаграми. В центрі та нагорі перебуває король; навколо нього і біля його ніг — палац і столиця — "надійні та смиренні"; навколо столиці — королівство — "безпомічне, таке, що схилилось у вияві шаноби"; навколо королівства — зовнішній світ, "який готується до того, щоб виказати свою покору". Всі елементи розташовуються у відповідності до сторін світу і є конфігурацією кіл, що містяться одне в одному і змальовують не просто структуру суспільства, а політичну мандалу, тобто універс як ціле" [7].

Консолідація режиму, безумовно, мала важливі імплікації для соціальної структури суспільства — упродовж цього періоду відбулося не лише формування "нового класу", а й нового "мікросуспільства", панівної спільноти, яку було розбудовано на залишках старого соціуму, який піддався тотальній руйнації.

На думку Джавіта, ленінські режими створили "нове "замкове суспільство", яке, будучи ізольованим від старого зруйнованого соціального порядку, домінувало над ним; оскільки старе суспільство все одно залишалось ворожим і потенційно (ідеологічно. — 77 К) отруйним, виникла потреба у захисті від нього за допомогою "рову" — таємної поліції" [8].

З точки зору історичної перспективи ідеологічний дискурс, подібний до ленінського консолідаційного, був притаманний святому Августину з його концепцією двох, цілком протилежних за своєю суттю, градусів. Проте, успішна реалізація завдань консолідаційного періоду, тобто досягнення західним католицизмом ступеня, коли церква і суспільство мали фактично ідентичне членство, і створення ленінізмом "артикульованої соціалістичної інтелігенції, розвиток індустріальної бази та військової міці" [9] призводить до парадоксального результату — режимові стає набагато складніше здійснювати репродукування суспільних відносин, що були "органічно" притаманні консолідаційній фазі.

"Модернізація " ленінських режимів

Реакцією ленінського режиму на зміни в оточенні стає політика інтеграції — істеричний наголос на класовій боротьбі з її пошуком "ворогів народу", акцент на ідеологічних розбіжностях, політичній дистанції та насильстві щодо суспільства відкидаються, а на зміну режиму-фортеці приходить режим-двір, який хоч і не відмовляється від своєї монополії на владу, але починає звертати більшу увагу на проблему легітимації. Якщо Тома Аквінський запропонував нову християнську антропологію, котра дозволяла розглядати людину як природну істоту, а не тільки як члена церковної спільноти, то Хрущов (ініціатор стадії інтеграції в СРСР. — 77 К.) усунув ідеологічне підґрунтя сталінського догматичного протиставлення квазісакрального режиму та ворожого суспільства, що було "отруєне". "Августинівські" недовіра й напруження були замінені "аквінівською" впевненістю, що радянський режим міг взаємодіяти — а не просто дистанціюватись — зі своїм оточенням (національним, блоковим та міжнародним) без загрози миттєвого "забруднення" [10].

Інтеграція прагнула передусім розширити базу режиму у такий спосіб, який створив би

можливість політично інкорпорованим елітам суспільства (новий професійний клас) зберігати свою соціально-професійну ідентичність (на противагу вимозі трансформаційного режиму приносити в жертву професійний статус задля набуття політичного статусу та відповідальності), водночас зберігаючи інституціоналізований харизматичний статус партійного апарату.

Трагічний успіх ленінської моделі розвитку мав своїм наслідком формування широкої верстви нового середнього класу, а також сприяв спробам зміни орієнтації режиму від консолідації з її неохоче-підозрілим використанням "спеців" до інтеграції зі спробою їх інкорпорації.

З точки зору структури організації самого ленінського режиму відбувся перехід від командного, волюнтаристського та догматичного способу дії до політичного лідерства і процедурно-емпіричної орієнтації. На рівні ідеологічного дискурсу інтегративні тенденції знайшли своє відображення у відмові від тези про зростання класової боротьби у процесі побудови соціалізму, мирного співіснування та концепції "загальнонародної держави", яка прийшла на заміну ідеї і практики "диктатури пролетаріату".

Однак трансформація консолідаційного ленінського режиму в інтеграційний порядок зовсім не була тотожною з лібералізацією та демократизацією; інтеграційний режим зберігав наголос на партії як провідній політичній інституції, хоча й передбачав реструктуризацію керівництва партії від султаністського типу панування (класичне веберівське визначення ідентифікує султанізм як крайній випадок патрімоніалізму, "коли традиційне панування розвиває адміністративний апарат і збройні сили, які є виключно персональними засобами правителя" [11]) до олігархічної моделі (так зване "повернення до ленінських норм колективного керівництва").

Виникнення міських, освічених та артикульованих прошарків у ленінських режимах, які могли цілком легітимно вимагати, щоб їх визнавали як інтегральний елемент суспільства, що заслуговує на довіру, сприяв переходу від суто примусових практик режиму до "синтезу" примусу з маніпуляцією. Режим також починає враховувати позицію "артикульованого суспільства", яке прийшло на зміну "мовчазному соціуму" консолідаційної доби сталінізму. Переведення ідеологічних імперативів у сферу практичної політики сприяло виробленню більш позитивного ставлення до національної держави, яке контрастувало із "консолідаційною стадією, коли тільки партія розглядалась як носій харизми" [12] й агент внутрішньої та зовнішньої політики.

Проте, як коректно зауважує Джавіт, структурні трансформації ленінських режимів та їхній розвиток у напрямку інтеграційних політичних систем в 60—70-х роках не означали зникнення харизматичної орієнтації партії, яка продовжувала залишатись радикальною, мобілізаційною, утопічною інституцією і прагнула насамперед "створити активістів, а не просто громадян" [13]. Збереження мобілізаційної орієнтації ленінських режимів, що вимагало контролю не тільки над формальними вимірами, в рамках яких відбувався суспільний розвиток, а й керування "змістовними" процесами, призвело до "порушення встановленої рутини — суспільної, персональної, інституційної та психологічної" [14], що в свою чергу поставило під загрозу і врешті-решт зруйнувало формальні та передбачувані, процедурні норми.

Але дальший розвиток переконливо підтвердив, що ленінські режими виявились неспроможними одночасно зберегти "ексклюзивний" характер своєї політичної організації та здійснити релятивізацію своєї політичної "конституції". "Партійні кадри" та "громадяни" виявились антитетичними базисами несумісних політичних спільнот, оскільки режим, що був налаштований на системні перетворення, всупереч своїм програмовим засадам, "стимулював серію неформальних адаптаційних відповідей — на рівні поведінки та установок — які були сумісними із деякими основними елементами традиційної політичної культури" [15]. Її характерними рисами були формалізм у взаємодії режиму із суспільством, розчинення публічної сфери в офіційній і гостре протиставлення останньої приватній сфері та відокремлення статусних (престижних) елементів посадових позицій у рамках режиму від рольових (поведінкових) вимог: "так само як бояри (у монархічній Румунії — П. К.) та піддані історично були статусами, які включали один одного, так само кадри та громадяни стали антиномічними статусами, а не ролями, що мають взаємодоповнювати одна одну" [16].

Неотрадиціоналізм versus безособова харизма: організаційний занепад ленінських режимів

Необхідність підтримання харизматичного статусу режиму задля збереження його ідентичності за допомогою визначення мобілізаційних завдань та послідовна політика інтеграції виявились антиномічними. Ленінізм, як реакція на формально-класову диференціацію модерну виявився неспроможним створити *модерне* суспільство з точки зору етосу та способу соціальної дії.

Потенційна загроза виникнення автономних громадянських елементів (яка згодом реалізувалась у польській "Солідарності") продикувала необхідність перегляду інтеграційної стратегії, продемонструвавши її внутрішні ліміти.

Трансформація автократичного султанізму консолідаційної стадії ленінізму в олігархічну політичну систему інтеграційного штибу суттєво вплинула на загальний профіль режиму. Посилення елементів традиційної політичної культури статусного суспільства призвело до ускладнення підпорядкування неформальних суспільних та економічних практик цілям і завданням режиму. Складність підтримки організаційної ідентичності виявлялась у феномені політичної корупції, яка відображає "втрату організацією її специфічної компетентності через неспроможність ідентифікувати завдання та стратегію, які б практично диференціювали... (окремих) членів від (загальних) інтересів організації" [17].

Підтримка організаційної ідентичності ленінської партії вимагала постійного відтворення такого мобілізаційного етосу партійних кадрів, який дозволяв би їм функціонувати у патрімоніальний спосіб (на зразок корпусу яничарів в Османській імперії) та перешкоджав би перетворенню апаратників у напівавтономних партійних "феодалів" (як відзначав Вебер, "повністю розвинутий феодалізм є крайнім випадком систематично децентралізованого панування... оскільки впровадження сюзереном "дисципліни" по відношенню до васалів є обмеженим" [18]).

Суспільно-політичні зміни в країнах ленінського блоку в 70—80-ті роки стали яскравим підтвердженням веберівської концепції рутинізації харизми. Для партій ленінського типу цей процес мав своїм наслідком перетворення Глеткиних консолідаційної фази режиму (які раніше знищили трансформаційний тип Рубашових) у "патронів та "big men" традиційного штибу" [19].

Культивованій образ харизматичних партійних кадрів аристократично спрямовувався проти методичної економічної діяльності та накопичення (архетипічні образи — Ленін, в латаному одязі, аскетичний френч Сталіна—Мао). Як середньовічний нобілітет, котрий "жив за рахунок грабіжництва, данини... та податків, що сплачувались селянами" [20], так і кадровий партійний нобілітет харизматичного періоду вороже сприймає підприємницьку діяльність не тільки тому, що остання може поставити під загрозу матеріальні інтереси партійних кадрів — владу, а також і тому, що партія дотримується погляду на себе як на героїчну організацію, політична еліта якої має "вищий" статус і є саме правлячим класом, а не просто функціональною елітою, що є носієм набору "виконавчих" ролей.

Отже, задоволення економічних потреб харизматичної спільноти "політичних віртуозів" у принципі не може набути форми раціонального методичного підприємництва, а має відповідати героїчному баченню діячів, орієнтованих на збереження свого статусу. Такою прийнятною діяльністю в лєнінських країнах (і СРСР безумовно був зразковим прикладом) виступали промисловість, особливо машинобудування та ВПК.

Результатом втілення лєнінсько-сталінської інноваційної системи координат, яка поєднувала та підпорядковувала модерні інституції, практики та орієнтації харизматичній безособовості, стало визнання методичної економічної дії, але як другорядного способу дії щодо "героїчної" штурмівщини, висока оцінка професіоналів при їхній підпорядкованості партійному "нобелітету", розвиток сучасної промисловості та "арифметична" економічна політика.

Заперечення спершу султаністських методів контролю за кадрами та економічною системою, які характеризували правління Сталіна, а потім і невдалої спроби Хрущова запропонувати плєбісцитарну альтернативу автократичному свавіллю, спрямували розвиток партії в патріархальному напрямку, в рамках якого лідер має реалізовувати своє панування "як спільне право в загальних інтересах членів спільноти" [21] і, таким чином, його діяльність втрачає абсолютну автономію. На думку Джавіта, останнє твердження знаходить підтримку в тому успіху, який досягли радянські елітні кадри порівняно з класом "пролетарий" — вони змогли стати групою "в собі і для себе" та "успішно визначили, а точніше переплутали загальні інтереси партії із своїми партикуляристськими статусними інтересами кар'єри, особистої безпеки, привілейованої матеріальної та вищої політичної позиції. Діючи таким чином, вони запобігають виникненню політичної сили, як всередині партії, так і за її межами; сили, котра була б спроможна продемонструвати відносний (на противагу абсолютному в реальності.— 77. К) характер інтересів кадрів" [22].

Небажання та неспроможність партійної еліти визначити мобілізаційне завдання і спрямувати людські та матеріальні ресурси на його досягнення означало механічну ритуалізацію харизматичних якостей партії. Бурхливий розвиток тіньової економіки в пізньому СРСР був найкращим свідченням того, як лєнінська партія, що вже втратила своє мобілізаційне покликання, але не бажала втрачати статус політичної винятковості, адаптувалась до умов "загальнонародної держави" (яку вона сама створила внаслідок політики інтеграції) і намагалась примирити широкий спектр суспільних інтересів. Слід зауважити,

що тіньова економіка радянського зразка є ідеально типовим еквівалентом політичного капіталізму, яка відрізняється від раціонального підприємницького капіталізму у таких параметрах: "інституційної рамки, всередині якої відбувається економічна діяльність (адміністративна ієрархія versus ринок), етосу такої діяльності (невизначеність, яка є результатом свавільності політичних патронів versus більшої передбачуваності позаперсональних ринкових регулятивів) і основних агентів (фіскально орієнтовані корпорації versus індивідуальний підприємець)" [23].

Розпочинаючи "перебудову", Михайло Горбачов напевно міг би разом із К. Касторіадісом замислитись над питанням: "чому Революція змогла подолати своїх зовнішніх ворогів тільки для того, щоб відбувся колапс зсередини, чому вона "дегенерувала" у такий спосіб, який привів до влади бюрократії?" [24].

Економічна криза "реального соціалізму", при всій важливості цього фактора, також не може розглядатись як вирішальний чинник соціального занепаду і, врешті-решт, смерті лєнінізму.

Найсерйознішим викликом лєнінізму як типові політичної організації, спробою відповіді на яку стали горбачовські зміни, було виникнення "Солідарності" в Польщі та неефективність "бонапартистського" підходу до проблеми польських лєнінців. Значущість "Солідарності" полягала в тому, що вона запропонувала альтернативний *спосіб життя*, який заперечував легітимність харизматичної статусної організації лєнінізму та знаменувала формування прошарку, який М. Вебер назвав "громадянами держави". Нездатність польських "лєнінців-бонапартистів" завдати поразки "Солідарності" також яскраво продемонструвала, що "інтеграція суспільних сил перестала бути адекватною стратегією задля підтримки монополії партії" [25].

На середину 80-х років партія перетворилась на "корумпованого, лінєного, політичного монополіста, на партію, яка ритуалістично наполягала на своєму героїчному характері та відкидала можливість відмовитись від свого ексклюзивного правління суспільством, яке вона інтерпретувала як соціально прийнятне і трактувала як політично нерівне. ...Паразитична лєнінська партія керувала грабіжницькою (а не плановою) економікою та правила (не керувала) "хижацьким" (цей термін-метафора — scavenger англійською мовою — має на увазі створіння, що збирає відходи.— 77 К.) (негромадянським) суспільством" [26]. Варто зауважити, що прискіпливий текстологічний аналіз демонструє необґрунтованість заяв українського автора В. Полохала про новаторський характер концепції "негромадян-

ського суспільства", яку він пропонує [27]. Джа-віт і Ханн запропонували концептуально і на-віть термінологічно схожі категорії відповідно ще в 1990 та 1997 роках [28; 29].

М. Горбачов спробував відмовитись від нео-традиціоналістських практик Л. Брежнева за допомогою цілого набору політичних стратегій, які були покликані ревіталізувати, революціо-нувати і трансформувати режим у харизматич-ному напрямку. Таким чином, суттю горбачов-ських реформ була спроба підвищити "роль *ін-дивідуального* члена партії на противагу *корпоративному* прошарку апаратників; підви-щити роль безособових процедур всупереч *пер-сональному* свавіллю... партійних "big men"..." [30]. Іншими словами, програма М. Горбачова містила заперечення соціального егоїзму відпо-відальним індивідуалізмом і, таким чином, на-магалась вирватись за межі хибного кола стал-інсько-брежнєвської дилеми — партійний терор більшовицької "фортеці" або партійна корупція неотрадиціоналістської "негари". Горбачовське бачення відродження ленінізму включало такі імперативи, як розширення соціальної бази по-літичного членства та влади в рамках режиму. Реалізація цих вимог заперечувала абсолютиза-цію партії, яка відбувалась або в особі її "вож-дя", або "апарату". Релятивізація влади партії мала доповнюватись радикальним розширенням рамок радянської політичної спільноти. Нама-гаючись таким чином реалізувати послідовно більшовицьку ідею, "горбачовська перебудова пропонувалась як спроба здійснити швидку трансформацію радянської культури в хари-зматичному напрямку. її метою було створення не просто соціально-економічних структур (що було досягненням сталінської доби.— П. К), а культури, яка б ґрунтувалась на масовій та по-всякденній інтерналізації норм трансценденту-вання часу" [31]. Дотримання цих "істинно-ле-нінських" принципів мало своїм наслідком втра-ту партією сталінсько-більшовицького профілю "фортеці" та перетворення її на меншовицький "бенкет". Заперечення ідеї загострення класової боротьби в радянському суспільстві М. Хру-

шовим знайшло своє продовження у горбачов-ській заміні поняття коректної лінії партії полі-тично "правильним" суспільством, яке мало по-збавити партію монопольної самоідентифікації з політичною спільнотою як такою. Релятивіза-ція абсолютистського за своєю природою режи-му (аналогічного за своїм соціально-інституцій-ним профілем таким культурно-історичним утворенням як католицька церква або Османсь-ка імперія) та втрата ним мобілізаційних завдань означала зникнення ленінізму як способу жит-тя, що пропонував альтернативу цивілізації лі-берально-демократичного капіталізму.

Заключні міркування

Проте "масове зникнення" ленінізму не ста-ло автоматичним підтвердженням істинності та гарантією практичного успіху фукуямівської хворобливо-оптимістичної тези про "кінець іс-торії". Адже будь-яка інноваційна суспільно-політична або культурна форма, яка може вести до виникнення нового способу життя, породжує *партійний*, але не тотальний, зразок поведінки: "абсолютизм мав двір (Версаль); лібералізм — ринок і парламент; ленінізм — партію і план", відповідною соціальною базою яких були "при-дворні в абсолютистських державах, аскетичні підприємці в ліберальних капіталістичних дер-жавах, більшовицькі кадри в ленінських режи-мах, СС в третьому рейху" [32]. Саме через свою партійну ідентичність перемоги ліберального капіталізму над альтернативними способами життя (католицькою церквою, фашизмом, лені-нізмом) носять партикуляристський характер, тому, незважаючи на свій "прогресивний" та функціональний характер, він зовсім не є при-реченим на успіх у світовому масштабі. Лібе-ральна цивілізація може та буде породжувати альтернативні спроби заперечити її "матеріалі-стичний ухил та акцент на принципі досягнен-ня", а особливо — її "раціональну безособо-вість" [33]. Крім того, визнання капіталізму "кінцем історії" означає антиісторичну само-впевненість, яка принижує безмежно творчі і трансформаційні сили людства" [34].

1. Jowitt K. New World Disorder — Berkeley, 1993. — P. 88.
2. Jowitt K. Revolutionary Breakthroughs and National Development. — Berkeley, 1971. — P. 63.
3. Jowitt K. Ibid. — P. 64.
4. Jowitt K. Ibid — P. 63.
5. Jowitt K. New World Disorder. — P. 59—60.
6. Jowitt K. Revolutionary Breakthroughs and National Development. — P. 62.
7. Geertz C. Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology, — New York, 1983, — P. 130—131.

8. Jowitt K. Moscow "Centre" II Eastern European Politics and Societies. — 1987. — Vol. 1. — N 3. — P. 312.
9. Jowitt K. New World Disorder. — P. 90.
10. Jowitt K. Moscow "Centre". — P. 316.
11. Weber M. Economy and Society. — Berkeley, 1978. — P. 231.
12. Jowitt K. Moscow "Centre". — P. 312.
13. Jowitt K. New World Disorder. — P. 11.
14. Ibid. — P. 118.
15. Ibid. — P. 86—87.

16. Ibid.—P. 64.
17. Ibid.— P. 121.
18. *Weber M.* Economy and Society.— P. 1079.
19. *Jowitt K.* New World Disorder.— P. 140—158.
20. *Khodorkovsky M.* Of Christianity, Enlightenment, and Colonialism: Russia in the North Caucasus, 1550—1800// *The Journal of Modern History.*— 1999.— Vol. — 71.— N2.— P. 401.
21. *Weber M.* Economy and Society.— P. 231.
22. *Jowitt K.* New World Disorder.— P. 143.
23. Ibid.—P. 144—145.
24. *Castonadis C* The Role of Bolshevik Ideology in the Birth of Bureaucracy *II* Political and Social Writings.— Minneapolis. 1993.— Vol. 3.—P. 92.
25. *Jowitt K.* The Leninist Extinction //The Crisis of Leninism and the Decline of the Left — Seattle, 1991.— P. 77.
26. *Jowitt K.* Really Imaginary Socialism// *East European Constitutional Review.*— 1997.—Vol. 6. N 1.—P. 45—46.
27. *Полохало В.* Політологія посткомуністичних суспільств в Україні і Росії// *Політична думка.*— 1998.— № 2.— С 9—22.
28. *Jowitt K.* Really Imaginary Socialism.
29. *Harm C* The Nation State, Religion, and Uncivil Society: Two Perspectives from the Periphery *II* *Deadalus.*— 1997.— Vol. 126.—N2.—P. 27—45.
30. *Jowitt K.* Gorbachov: Bolshevik or Menshevik? *II* *Developments in Soviet Politics* —Durham, 1990.—P. 278.
31. *Hanson S.* Gorbachov: The Last True Leninist Believer? *II* *The Crisis of Leninism and the Decline of the Left.*— Seattle, 1991.—P. 40.
32. *Jowitt K.* New World Disorder.— P. 85.
33. Ibid — P. 87.
34. *Coulter J.* Why I Am Not a Right-winger//*New Political Science.*— 1988.— Vol. 20.— N 1.— P. 115.

Kutuev P. V.

DEVELOPMENTAL STAGES OR STAGES OF DECLINE? SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF LENINIST REGIMES EVOLUTION

The article offers an account of developmental stages of Leninist regimes. It is suggested that Leninist regimes undergo the following distinct adaptive stages — transformation, consolidation, and inclusion. The latter stage purpose was to accommodate new, more complex social and cultural environment to regime's demands. Regime's inability to resolve the tension between party cadre and citizen resulted in "Leninist extinction" and disappearance of Leninism as an alternative life style.